

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Filozofická fakulta

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra
SAV, pobočka pri Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie

VARIA
XXXI

Zborník príspevkov z XXXI. kolokvia mladých jazykovedcov
(Danišovce 30. 11. – 1. 12. 2022)

Lucia Jasinská (ed.)

Košice 2024

VARIA XXXI

Zborník príspevkov z XXXI. kolokvia mladých jazykovedcov (Danišovce 30. 11. – 1. 12. 2022)

Zostavovateľka:

PhDr. Lucia Jasinská, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Recenzentky:

doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD.

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

PhDr. Iveta Bónová, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Organizačný výbor konferencie:

doc. PhDr. Marianna Sedláková, PhD.

PhDr. Lucia Jasinská, PhD.

Mgr. Katarína Gajdošová, Ph.D.

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - Creative Commons Attribution-NonCommercial-No-derivates 4.0 („Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracováajte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedá autor. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Dostupné od: 19.04.2024

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

ISBN 978-80-574-0295-4 (e-publikácia)

OBSAH

Slovo na úvod	5
Bilský, Jozef	
Špecifiká substantívnej deklinácie v severošarišských nárečiach z pohľadu pádového synkretizmu	6
Bobeková, Kristína	
Korpusovolingvistická analýza opozitných dvojíc „čierno-bielych“ frazém	15
Cimermanová, Daša	
Vojna na Ukrajine ako jazykový problém	23
Dubovcová, Zoja	
Profesijná reč, profesionalizmy či slangizmy?	34
Dvořáková, Klára	
Odpovědi v jazykové poradně: na hranici mezi objektivitou a subjektivitou	41
Jadroňová, Mariya	
Hádanka ako objekt vedeckého skúmania	48
Kaguševa, Marie (Мария Кагушева)	
К вопросу о лексических бегемизмах в письменной речи русскоязычных, проживающих в Чехии. Количественный анализ бегемизмов в соцсетях	55
Krolčíková, Romana	
Autenticnosť vo vlogoch slovenských youtuberov	60
Kubeček, Filip	
Přirovnání v neformálních konverzách mládeže v on-line prostředí	71
Mikolajová, Mária	
Jazykové a nárečové mapovanie na území Slovenska	78
Místecký, Michal	
Dvojí měření lexikální hustoty v díle Franze Kafky	91
Ondrejčíková, Stella	
Predložka pod ako operátor časových vzťahov a jej osobitosti v historických a nárečových varietách	98
Pastorková, Marieta	
Jazykový obraz ruky v slovenskom jazyku a kultúre z pohľadu kognitívnej etnolingvistiky	111

Rausová, Katarína – Majerčíková, Michaela	
Biblické citáty v diele Valaská škola H. Gavloviča a v redakcii M. Rešetku	124
Rosenbaumová, Jitka	
Problematika shody přísudku s podmětem v jazykové poradně ÚJČ AV ČR	132
Sedláková, Marianna	
Komunikačný pohľad na jazykový systém	140
Schillová, Aksana	
České překladové ekvivalenty běloruských výrazů typu blizka ad (+ Gen) používaných v předložkové funkci (na materiálu bělorusko-české části korpusu InterCorp)	150
Šestakova, Anastasija	
Устная речь русскоязычного населения Чехии: языковые явления, тенденции	157
Vraiová, Vladimíra	
Komunikačné stratégie v listoch P. O. Hviezdoslava (na úrovni referenčných výrazov)	164

Slovo na úvod

Tradícia organizovania kolokvií na Slovensku už štandardne prináleží vždy inému akademickému slovakistickému pracovisku. Jeho XXXI. ročník sa realizoval pod organizačnou taktovkou Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, ako aj košickej pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti a Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v. v. i. V univerzitných priestoroch Učebno-výcvikového zariadenia Danišovce sa počas dvojdňového podujatia stretli nádejní mladí jazykovedci nielen zo Slovenska, ale aj z Českej republiky.

Výstupom kolokvia mladých jazykovedcov býva najprv zborník abstraktov, publikovaný už v čase realizovania podujatia, a neskôr zborník príspevkov ako pripomienka tejto udalosti a tiež ako odraz vedeckých záujmov mladých lingvistov. Kolokvialisti prezentovali svoje príspevky venované výskumným problémom z rôznych oblastí jazykovedy, a to z oblasti korpusovej lingvistiky, onomastiky, morfológie, dialektológie, syntaxe, štylistiky, lexikológie, frazeológie aj didaktiky, niektorí dokonca s presahom do literárnych textov.

Úvodnú prednášku venovanú hľadaniu hraníc medzi komunikáciou a jazykom, obohatenú o zaujímavý koncept nachádzania paralel medzi jazykovým systémom a ľudským organizmom, predniesla doc. PhDr. M. Sedláková, PhD., vedúca Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach, ale predovšetkým dlhoročná účastníčka kolokvií mladých jazykovedcov. Po nej postupne odznievali tematicky zoskupené príspevky, ku ktorým sa viedla krátka, ale vždy podnetná diskusia.

V súvislosti s prípravou zborníka príspevkov vyjadrujeme poďakovanie jeho recenzentkám, doc. PhDr. Viere Kováčovej, PhD., a PhDr. Ivete Bónovej, PhD., predovšetkým za pozorné prečítanie príspevkov, ako aj za vyjadrenie postrehov na zapracovanie či uvažovanie. Poďakovanie patrí tiež všetkým účastníčkam a účastníkom kolokvia, vďaka ktorým bolo odovzdávanie odborných poznatkov i výsledkov počiatočného vedeckého bádania nasýtené ľudskou a prajnou atmosférou. Veríme, že VARIA XXXI bude plnohodnotnou súčasťou kolokviálnej publikačnej histórie.

Editorka

Špecifiká substantívnej deklinácie v severošarišských nárečiach z pohľadu pádového synkretizmu¹

Jozef Bilský

dialektologické oddelenie, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, Slovenská akadémia vied, v. v. i.,

Bratislava

jozef.bilsky@gmail.com

1 Úvod

Cieľom príspevku je porovnať súčasný stav a morfológický vývin substantívnej deklinácie severošarišských nárečí v sg. so zreteľom na pádový synkretizmus. V článku poukazujeme na osobitosti substantívnej deklinácie týchto pomedzných dialektov v kontraste s ostatnými šarišskými nárečiami, s ktorými geneticky súvisia, a tiež v kontexte slovensko-poľských a slovensko-rusínskych jazykových kontaktov. V neposlednom rade sa snažíme ponúknuť vysvetlenie genézy špecifických relačných morfém.

2 Teoretické východiská

2.1 Základné pojmy

V jednotlivých paradigmách existujú totožné gramatické morfémy, ktoré vznikli unifikáciou, teda zjednotením jednotlivých pádových prípon, a to v súlade princípom analógie² ako ikonicko-symbolickým princípom. J. Dolník (2013, s. 50 – 51) uvádza, že analógia tvorí základ pravidelnosti v jazyku a je dôležitým prostriedkom jazykových inovácií.³ K tejto unifikácii dochádza jednak v rámci jednej paradigmy⁴ (vtedy hovoríme

¹ Príspevok je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike V. (Kapitoly z výskumu slovenčiny, poľštiny, rusínčiny a ukrajinčiny) č. 1/0225/23 (2023 – 2025) a projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Slovník slovenských nárečí IV. č. 2/0114/22.

² Z pohľadu J. Dolníka (2013, s. 49) pri analogickom usudzovaní sa napodobňuje istá predloha, pričom sa podľa J. Sabola (2007, s. 45) u nej dominantne uplatňuje ikonicko-symbolický princíp.

³ Podľa M. Sokolovej (1995, s. 7) na princípe opakovateľnosti v jazyku sú založené aj všetky segmentácie slovných tvarov.

⁴ Napr. G sg. *xlapa* : A sg. *xlap* > *xlapa* (G i A sg.).

o vnútroparadigmatickom vyrovnávaní), jednak medzi jednotlivými paradigmami navzájom⁵ (v tomto prípade hovoríme o medziparadigmatickom vyrovnávaní). Výsledkom vnútroparadigmatického a medziparadigmatického vyrovnávania je pádový synkretizmus, čím sa deklinačný systém jazyka stáva jednoduchší a pravidelnejší. V *Encyklopédii jazykovedy* (1993, s. 429) je pádový synkretizmus⁶ definovaný ako „splývanie pádových foriem“. Ako príklady zo spisovného jazyka sa tu uvádzajú synkretické dvojice G – A sg. i pl. živ. maskulín.⁷

Teória jazykových kontaktov bola rozpracovaná na základe synchronného výskumu spisovných jazykov (Dudášová-Kriššáková, 1993, s. 11). Podľa autorky (tamže) táto teória môže byť dobrým východiskom aj pri výskume interferencie na úrovni vzťahov medzi nárečiami (zo synchronného i diachrónneho hľadiska), pretože rozšírenie výskumnej bázy teórie jazykových kontaktov smerom k dialektom umožňuje široké chápanie pojmu jazykový kontakt.⁸ Bádateľka (tamže) ďalej uvádza, že na štúdium jazykových kontaktov a interferencií v dialektológii pomedzné dialekty (v našom prípade severošarišské) poskytujú bohatý materiál.

2.2 Výskumné metódy

Pri skúmaní jazykovej stavby nárečí sa dialektológia opiera o základné pojmy a princípy najnovšej jazykovednej metodológie (Krajčovič, 1988, s. 193). Vzhľadom na náš predmet výskumu pôjde o parciálnu⁹, kontrastívnu¹⁰ a hlavne diachrónnu¹¹ vedeckú charakteristiku. Článok je zameraný na substantívnu deklináciu skúmaných nárečí, a tak sa metodicky opierame aj o prácu J. Dudášovej-Kriššákovvej (2008), ktorá ako hlavné metódy jazykového bádania aplikuje synchronno-diachrónnu analýzu¹², konfrontačný opis, komparatívnu metódu

⁵ Napr. D sg. *xlapu* : D sg. *synovi* > *xlapovi*, *sinovi* (D sg.).

⁶ Uvádza sa *synkretizmus pádov*.

⁷ K tomu pohľadu sa prikláňa i J. Oravec (1984, s. 22), ktorý tvrdí, že vo vývine jazyka mohli niektoré tvary nadobudnúť rovnakú formu (napr. G – A sg. i pl. vzoru *chlap*) a vtedy hovoríme o synkretizme tvarov alebo o synkretických tvaroch.

⁸ Pri definovaní termínov *jazykový kontakt* a *jazyková interferencia* vychádzame z publikácie J. Dudášovej-Kriššákovvej (1993, s. 16 – 19).

⁹ Parciálna charakteristika je taká, kde je skúmaná jedna jazyková rovina (Krajčovič, 1988, s. 194).

¹⁰ Ide o opis odlišností medzi nárečiami (tamže).

¹¹ Predmetom diachrónnej charakteristiky je predovšetkým vývin jazykovej stavby nárečí v časovom úseku, ktorý súčasnému stavu predchádzal. Pozornosť sa pri takejto charakteristike sústreďuje na štruktúrne zmeny systému a jeho komponentov, na ich motiváciu, na nové funkcie výsledkov zmien, na nové napätia, resp. rozpornosti medzi komponentmi inovovaného systému alebo jeho štruktúry (tamže).

¹² Táto metóda J. Dudášovej-Kriššákovvej (2016, s. 35) pri výskume goralských nárečí umožňuje oddeliť javy geneticky poľské od javov, kt. boli motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí. Nám tento postup podobne umožní odlíšiť javy geneticky slovenské od javov, kt. sa na slovenský jazykový základ navrstvili vonkajším vplyvom poľských, resp. rusínskych nárečí.

a v neposlednom rade aj metódu pomernej (relatívnej) chronológie¹³, pretože pri popise jednotlivých procesov pádového synkretizmu je dôležité určiť postupný (chronologický) priebeh vývinu slovných tvarov. Výslednú sumarizáciu zisteného stavu podávame komparatívne a konfrontačne.

3 Dôvody špecifik severošarišskej deklinácie

Severošarišské nárečia podľa R. Krajčoviča (1988, s. 287) predstavujú pomedzný areál, lebo sa v ňom vyskytujú stredošarišské a zemplínske jazykové javy. Z nášho pohľadu dnešná podoba severošarišských nárečí je výsledkom predovšetkým dlhodobých a intenzívnych slovensko-poľsko-rusínskych jazykových interferencií. Tieto pomedzné dialekty ležia na periférii nielen východoslovenského nárečového makroareálu, ale aj na okraji slovenského a slovanského jazykového územia. Práve táto periférnosť je príčinou jednak petrifikácie¹⁴ jazykových javov zachovaných zo skoršieho obdobia vývinu národného jazyka a jednak to vytvára priestor na uvedené jazykové kontakty. Vplyvom týchto jazykových interferencií sa na pôvodný šarišský (slovenský) základ navrstvujú javy poľské a rusínske (východoslovenské).¹⁵

4 Osobitosti substantívnej deklinácie v singulári

4.1 Relačná morféma *-em* v I sg. pôvodných *o-/jo-kmeňov*

Na základe informácií z ASJ II (1981, s. 49), ako aj od F. Buffu (1995, s. 123) a J. Štolca (1994, s. 117) možno povedať, že v celom severošarišskom pomedznom areáli sa v I sg. pôv. *o-/jo-kmeňov* vyskytuje relačná morféma *-em* (*bratem, pod nose, s panem učiteľem*).¹⁶ I. Kotulič (2017, s. 126) uvádza, že prípona *-om* sa v historických záznamoch vyskytuje už od 15. storočia, ale dominovať začína až od 16. storočia. Podľa bádateľa (tamže, s. 125 – 126) sa tieto formy v rámci severošarišských nárečí vyskytujú len severne od Bardejova. Na základe autopsie aj podľa našich nedávnych výskumov v tejto oblasti¹⁷ tvrdíme, že staršiu morfému *-em* postupne vytláča všeobecná slovenská prípona *-om*.¹⁸ Zachovanie morfémy *-em*

¹³ Tento postup pomáha diferencovať javy staršie od mladších (Dudášová-Kriššáková, 2016, s. 35 – 36), čo je pri procese pádového synkretizmu z diachrónneho pohľadu dôležité.

¹⁴ Geografickú periférnosť z hľadiska odkrývania detailov vývinu jazyka považuje za kľúčovú aj M. Sedláková (2013).

¹⁵ Poznamenávame, že vplyvom vyššie uvedenej okrajovej geografickej polohy osobitosti nevznikajú len v substantívnej deklinácii, ale, prirodzene, aj v iných jazykových rovinách.

¹⁶ V Hažlíne sa ešte zachovávajú prípony so starším hláskoslovným variantom *-əm*, kde hláska *ə* tvorí centrálny (pasívny) jav tohto nárečia (Bilský, 2017, s. 36).

¹⁷ Bilský (2014, s. 40, 60; 2017, s. 33).

¹⁸ Táto zmena nastáva jednak interferenciou so spisovnou slovenčinou a jednak so susednými a rozľahlejšími rusínskymi, stredošarišskými a zemplínskymi nárečiami.

v severnom Šariši F. Buffa (1995, s. 58) odôvodňuje celkovým archaickým charakterom nárečí v tejto oblasti.¹⁹ K petrifikácii relačnej morfémy *-em* v I sg. maskulín v severošarišských nárečiach akiste prispela aj periférna poloha týchto dialektov, no rezistenciu voči interferencii *-em* > *-om* podľa nás spôsobili aj dlhodobé slovensko-poľské jazykové kontakty.²⁰

E. Pauliny (1990, s. 53) vznik tejto morfémy vo východnej slovenčine vysvetľuje zmenou *xlapomъ* : *synъmъ* > *xlapъmъ*, *synъmъ* > *xlopomъ*, *sinomъ* > *xlopomъ*, *sinomъ*. Zároveň dodáva, že ostáva nejasné, či vo východoslovenských nárečiach tu popri sebe existovala prípona *-omъ* i *-ъmъ* > *-omъ* > *-em* alebo či tam bola len prípona *-ъmъ* (> *-omъ* > *-em* > *-omъ*). I. Kotulič (2017) a E. Pauliny (1990) sa opierajú o fakt, že v severošarišských nárečiach bola v tejto pozícii dlho zachovaná gramatická morféma *-omъ*. Tá istá prípona sa zachovala aj v záhorských nárečiach, ktoré podobne ako severošarišské nárečia ležia na periférii slovenského jazykového územia. R. Krajčovič (1988, s. 98) tvar I sg. *s xlapem* označuje ako pôvodný, pretože k pádovému synkretizmu *xlapomъ* : *synъmъ* > *xlapъmъ*, *synъmъ* došlo ešte v psl., no v *Textovej príručke k dejinám slovenského jazyka* (1979, s. 141) pádový synkretizmus v I sg. medzi u-kmeňom a o-kmeňom nevyznačuje. Na základe vyššie uvedených tvrdení konštatujeme, že analyzovaná zmena prebiehala takto: *xlapomъ* : *synъmъ* > *xlapъmъ*, *synъmъ* > *xlopomъ*, *sinomъ* > *xlopemъ*, *sinemъ*, a teda v pôv. o-km. ide o nepôvodnú morfému, čo v týchto paradigmách zvyšuje mieru pádového synkretizmu.

4.2 Relačná morféma *-u* v I sg. pôvodných maskulínych a-kmeňov²¹

Na rozdiel od susedných stredošarišských nárečí sa v týchto periférnych nárečiach v pôvodných maskulínych a-km. vyskytuje prípona *-u* (z. *gazdu*, *ze sluhu*) (F. Buffu, 1995, s. 123; 1953, s. 81). Podľa I. Kotuliča (2017, s. 141) sú aj v tejto skupine maskulín formy z. *gazdemъ*, *ze sluhemъ*. R. Krajčovič (1988) a J. Štolc (1981; 1994) tvary I sg. pôv. mask. a-km. v severošarišských nárečiach neuvádzajú. Vzhľadom na to, že forma *ze sluhu* je pôv. a-

¹⁹ Podľa ASJ II (1981, s. 49) tvar *bratemъ* sa sporadicky vyskytuje aj v okolí Sniny, no komentárová časť ASJ II (1978, s. 46) už tento tvar v sotáckej oblasti neuvádza, rovnako ani V. Kováčová (2010, s. 166). Formu *bratemъ* uvádza ASJ II (1981, s. 49) vo viacerých goralských nárečiach, ale jeho komentárová časť ASJ II (1978, s. 46) už iba v okrese Čadca a v goralských enklávach. Podľa J. Dudášovej-Kriššákovej (2016, s. 103) sa zúžené vokály vyskytujú len v nárečí Pohorelej. Nárečia goralské, sotácke a severošarišské je možné pokladať vo väčšej alebo v menšej miere za archaické. Ukazuje sa nám, že geografická okrajovosť a s tým spojená archaickosť nárečového systému petrifikuje relačnú morfému *-em* v I sg. maskulín.

²⁰ J. Doruľa (1977, s. 48) uvádza, že mesto Bardejov si v 16. – 17. storočí vydržovalo poľského pisára a na neďalekom zámku Makovica pri Zborove v 16. storočí vládlo poľské knieža Januš z Ostrogu.

²¹ Ohľadom deklinácie neživ. mask. F. Buffa (1995, s. 121) uvádza ešte jeden zaujímavý jav. Tvar G sg. slova *strax* môže mať podoby *straxal/straxu*, pričom ide aj o sémantický rozdiel. Forma *ot straxa* je vo význame „strašidlo“, kým forma *ot straxu* je abstraktum.

km. tvar, táto skutočnosť má vplyv na mieru pádového synkretizmu, a to tak, že oproti stredošarišským nárečiam ju znižuje. Pri sg. deklinácii typu *sluha* chceme poukázať ešte na jeden dynamický proces. Na základe autopsie a podľa našich nedávnych výskumov²² v severošarišskej nárečovej oblasti pôv. tvar G sg. (*ot sluhi*) postupne ustupuje dominantnému slovenskému tvaru *ot sluhu*²³, čo zvyšuje mieru pádového synkretizmu.

4.3 Prítomnosť relačnej morfémy *-ovi* ojedinele aj v D sg. neživotných maskulín

F. Buffa (1953, s. 78; 1995, s. 122) uvádza, že v severošarišských nárečiach v D sg.²⁴ morféma *-ovi* ojedinele preniká aj k neživ. mask. (*temu stromikovi, ku plotovi*).²⁵ Prenikanie prípony *-ovi* zvyšuje mieru pádového synkretizmu neživ. maskulín.

Náš nedávny výskum²⁶ potvrdil, že v hažlínskom dialekte sa v D sg. neživ. mask. stále udržiava prípona *-oj*, resp. *-oji/-ovi*. Jej (nevýrazne) vnútroparadigmatické vyrovnávanie s L sg. pri neživ. mask. bolo potvrdené len pri zvieracích substantívach (*na koňoj*). Expanzia (i keď ojedinelá²⁷) morfémy *-ovi* od živ. osobných mask. k iným substantívam spája nárečia severného Šariša so zemplínskymi nárečiami.²⁸

Príponu *-oji* považujeme za unikum v rámci slovenského i slovanského jazykového územia z dôvodu, že ju neuvádza ani ASJ II (1979; 1981) a podľa P. Žiga (2012, s. 88) ani *Slovanský jazykový atlas*. Morfému *-oji* doteraz neuvádzala žiadna nám dostupná literatúra, preto sa pokúsime vysvetliť jej genézu. Výrazovo podobná prípona (*-oju*) v D a v L sg. živ. mask. sa podľa P. Žiga (2012, s. 87) nachádza v mazovsko-chelmnianskych nárečiach na poľskom

²² Bilský (2017, s. 22 – 23; 53 – 54).

²³ Podľa ASJ II (1981, s. 22) všetky slovenské nárečia na území východného Slovenska majú v G sg. pôv. mask. a-km. formu *od gazdi* (*od gazdy*) a slovenské nárečia na strednom a západnom Slovensku (okrem záhorských) majú inovatívnejší tvar *od gazdu*. Preto konštatujeme, že súčasná postupná zmena *ot sluhi* > *ot sluhu* v tejto oblasti je primárne spôsobená interferenciou týchto nárečí so spisovnou slovenčinou.

²⁴ V L sg. neživ. mask. F. Buffa (1995, s. 122 – 123) relačnú morfému *-ovi* neuvádza.

²⁵ Tento jav zaznamenal aj G. Horák (1955, s. 57) v nárečí Pohorelej. Autor (tamže) si všimol, že morféma *-ovi* sa vyskytuje v maskulínach označujúcich strom alebo kus dreva, ktoré sa používa ako nástroj. Aj V. Jabur (2015, s. 31) uvádza ako príklady možnej realizácie morfémy *-ovi* v neživotných maskulínach slová ako *dybucko* či *depevo*. Ako sme vyššie uviedli, F. Buffa (1953, s. 78; 1995, s. 122) tiež uvádza také príklady tvarov neživ. mask. zakončených na *-ovi*, ktoré súvisia s drevom (*temu stromikovi, ku plotovi*). Na základe týchto prípadov sa nám ukazuje, že ide o širší trend. Preto postreh G. Horáka (1955, s. 57) hodnotíme ako zaujímavý.

²⁶ Bilský (2017, s. 23; 53).

²⁷ Z celkového pohľadu na severošarišské nárečia.

²⁸ Podľa nášho názoru, ktorý sa stotožňuje s pohľadom F. Buffu (1995, s. 157), rieka Topľa tvorila vstupnú bránu pre zemplínske nárečové javy k severošarišským nárečiam, a to proti prúdu jej toku. Ide napríklad o tieto interferencie v potoplianskych obciach (ležiace pozdĺž Tople v úseku Bardejovská Nová Ves – Giraltovce): forma *mi* v 1. os. sg. od slovesa *bic*, expanzia prípony *-me* do 1. os. pl. a prípony *-m* do 1. os. sg. všetkých sloviess, neutralizácia *v* > *u* na konci slov a tvarov, tvary s vkladným *j* (*kojscel, majsc*) a iné. Niektoré z týchto javov si všimol F. Buffa (1953, s. 15 – 16) už pri porovnávaní dlholúčkeho nárečia a dialektu Bardejovskej Novej Vsi. V súčasnosti sú obidve tieto sídla súčasťou Bardejova.

jazykovom území a v dolnolužickosrbských nárečiach. Bádateľ (tamže) ohľadom morfémy *-oju* predpokladá takýto vývin: **-ovi* : *-u* > **-ovu* > *-oju* (> *-oj*).

Pre nárečia Zemplína (a krajného východu Šariša) sa všeobecne predpokladá podobný vývin (**-ovi* > **-oji* > *-oj*).²⁹ Otázka znie, či morféma *-oji* v hažlínskom dialekte predstavuje reliktný vývinový archaizmus³⁰, alebo ide o výsledok jazykovej inovácie. Vzhľadom na uvedený vývin v nárečiach Zemplína (**-ovi* > **-oji* > *-oj*) sa možno prikloniť k tomu, že morféma *-oji* predstavuje reliktný vývinový archaizmus. Proti tomu pohľadu svedčí fakt, že doteraz žiadna literatúra túto morfému nespomína. To však neznamená, že tam doteraz neexistovala. Z iného uhla pohľadu by sa mohlo javiť, že táto prípona je výsledkom jazykovej inovácie (súčasných dynamických zmien v dialekte vplyvom interferencie s okolitými severošariškými nárečiami) a vznikla takto: *-oj* : *-ovi* > *-oji*. My sa prikláňame k prvému pohľadu, a to z týchto dôvodov:

1. Táto morféma tvorí perifériu hažlínskej deklinácie (Bilský, 2017, s. 53).
2. V nárečiach všeobecne dominujú konvergentné tendencie³¹ (Kováčová, 2013, s. 32 – 35 podľa J. Štolca a Š. Liptáka).
3. Vývin v nárečiach Zemplína (**-ovi* > **-oji* > *-oj*), podľa ktorého sa predpokladá výskyt morfémy **-oji* v skoršom vývine tamojších nárečí.
4. Celkový archaický ráz hažlínskeho dialektu.

4.4 Izomorfa *-e* v G sg. ja-kmeňov, r-kmeňov a i-kmeňov

Podľa F. Buffu (1995, s. 127) a ASJ II (1978, s. 33; 1981, s. 23) sa v G sg. paradigiem typu *dlaň*, *pivňica* a *macer* vyskytujú tvary s relačnou morférou *-e*. Ide o lokality od Gaboltova a Sveržova v smere toku Tople až po Kurimu a Kučín³² vrátane Hažlína.³³ Ukazuje sa, že táto izomorfa je v rámci severošarišských (a celkovo aj východoslovenských) nárečí situovaná len vo vyššie vymedzenom úseku povodia Tople. Z pohľadu pádového synkretizmu v G sg. paradigmy *dlaň* ide o nepôvodný tvar, kým v deklináciách typu *duša* a *macer* ide o pôvodné

²⁹ I. Kotulič (2017, s. 122) uvádza, že pri zmene *-ovi* > *-oj* došlo k zániku intervokalického *-v-*.

³⁰ Tu vychádzame pri chápaní pojmu *archaizmus* z pohľadu V. Kováčovej (2015, s. 15 – 25). Pod pojmom *reliktný vývinový archaizmus* rozumieme taký nárečový jav, ktorý zachytáva starší vývinový stav národného jazyka.

³¹ Vzhľadom na to by prípona *-oj* mala byť postupne vytlačovaná všeobecnou slovenskou príponou *-ovi* bez prechodného tvaru *-oji*.

³² Na základe autopsie tvrdíme, že formy G sg. *od dlaňe*, *pivňice*, *macere* a *zeme* sú rozšírené v povodí Tople aj ďalej na juh – od Kurimy až po Giraltovec. Uvedená geografická expanzia tohto javu môže byť umocnená interferenciou týchto nárečí so spisovným jazykom, pretože okolité nárečia majú v tomto gramatickom tvare typicky východoslovenskú formu *od dlaňi*, *pivňici*, *maceri* a *zemi*. Pri pohľade do ASJ II (1981, s. 23) možno zistiť, že genitívny tvar *ot pivňici* nie je pre slovenské jazykové územie atypický a zaberá značnú časť stredoslovenských, ale i západoslovenských nárečí. Bližšie sa touto problematikou zaoberá I. Ripka (2003).

³³ Tento jav v hažlínskom nárečí potvrdil aj náš nedávny výskum (Bilský, 2017, s. 54).

tvary. V stredošarišských nárečiach je situácia opačná – formy *od duši*, *od maceri* sú nepôvodné a tvar *dlaňi* je tam zasa pôvodný. Tento fakt v severošarišských nárečiach zvyšuje mieru pádového synkretizmu v sg. paradigme *dlaň* a znižuje ju v paradigmách *duša* a *macer*.

5 Závery

Na záver možno konštatovať, že v severošarišských nárečiach sa pôv. mask. a-km. vyznačujú nižšou mierou pádového synkretizmu ako v susedných stredošarišských nárečiach, kt. je spôsobená pôv. tvarom I sg. paradigmy typu *sluha*. Mieru pádového synkretizmu v severošarišských nárečiach oproti stredošarišským znižuje aj pôv. tvar G sg. pôv. ženských r-km. a ja-km. (*od duše*, *od macere*).³⁴

Naopak, zvyšuje ju (i keď ojedinelá) prítomnosť datívnej prípony *-ovi*, resp. *-oj/-oji* v neživ. maskulínach a genitívny ja-km. tvar *od dlaňe* v pôv. ženských i-kmeňoch. Expanzia morfémy *-ovi*, resp. *-oj/-oji* do neživ. mask. oslabuje jej sémantickú funkciu výrazového ukazovateľa životnosti a mužskej osoby podobne ako v nárečiach Zemplína a v poľštine, k čomu v minulosti prispeli aj slovensko-poľské jazykové kontakty. Formu *-oji* považujeme za reliktný vývinový archaizmus a v rámci slovenského jazykového územia ide o unikum. Výsledkom uvedených jazykových kontaktov je aj morféma *-em* v I sg. pôv. o-/jo-kmeňoch. Jej petrifikáciu spôsobila aj okrajová poloha týchto pomedzných dialektov.

Ako vidno z vyššie uvedenej analýzy³⁵, v sg. paradigmách *sluha*, *duša* a *macer* je miera pádového synkretizmu v severošarišských nárečiach nižšia ako v susedných stredošarišských nárečiach a naopak, v sg. paradigme typu *dlaň* a ojedinele i v neživ. mask. zasa o niečo vyššia. Konštatujeme, že celková miera pádového synkretizmu v sg. v severošarišských nárečiach je v porovnaní so stredošarišskými o málo nižšia. V ostatných typoch sg. paradigiem je miera pádového synkretizmu rovnaká ako v stredošarišských nárečiach. Z diachronického pohľadu so zreteľom na konvergentné tendencie v slovenských nárečiach³⁶ miera pádového synkretizmu v severošarišských dialektoch s pribúdajúcim časom stúpa.

³⁴ Aj v spisovnej slovenčine sa slovo *mater* skloňuje podľa vzoru *dlaň*. Azda preto sa toto špecifikum v týchto pomedzných dialektoch udržiava dodnes a odoláva zmenám na tvary *od dlaňi*, *žemi*, *maceri* vplyvom ostatných východoslovenských nárečí.

³⁵ A z našich výskumov ohľadom tejto problematiky (Bilský, 2019, s. 123).

³⁶ Vzhľadom na našu tému ide o konvergentné tendencie medzi severošarišskými a väčšinovými stredošarišskými nárečiami, ktoré v tomto procese vystupujú ako prameň interferencie, kým severošarišské dialekty predstavujú objekt interferencie.

LITERATÚRA

- BILSKÝ, Jozef: Súčasný stav používania nárečia v Dlhej Lúke. Diplomová práca. Košice: Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 2014. 88 s.
- BILSKÝ, Jozef: Severošarišská archaická enkláva menom Hažlín. Rigorózna práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2017. 169 s.
- BILSKÝ, Jozef: Pádový synkretizmus vo východoslovenských nárečiach. Dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2019. 258 s.
- BUFFA, Ferdinand: Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava: SAV 1953. 247 s.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1995. 400 s.
- DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Bratislava: SAV 2013. 432 s.
- DORULA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1977. 136 s.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia (Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1993. 169 s.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky II. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008. 312 s.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 248 s.
- HORÁK, Gejza: Nárečie Pohorelej. Bratislava: SAV 1955. 250 s.
- JABUR, Vasiľ: Morfológia a syntax rusínskeho jazyka. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2015. 190 s.
- KOTULIČ, Izidor: Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí (1957). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2017. 269 s.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2010. 173 s.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Vybrané kapitoly z dialektológie. Ružomberok: VERBUM, vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku 2013. 304 s.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach. Ružomberok: VERBUM, vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku 2015. 174 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 196 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- MISTRÍK, Jozef a kol.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993. 518 s.
- ORAVEC, Ján: Predmet morfológie. In: Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia. Bratislava: SPN 1984, s. 7 – 29.
- PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1990. 266 s.
- RIPKA, Ivor: Korene pádového synkretizmu v mäkkých ženských substantívach. In: Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku: zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej v dňoch 8. – 9. októbra 2001 v Smoleniciach. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003, s. 103 – 107. Dostupné z WWW: <http://www.juls.savba.sk/ediela/tpgvs2003/tpgvs.pdf> [cit. 2022-12-12].
- SABOL, Ján: Analogistický a anomalistický princíp pri jazykových kodifikáciách. In: Jazykovedný zápisník, 2007, roč. 22-24 – 2003/2005, s. 45 – 46. Dostupné z WWW: http://www.juls.savba.sk/sjs/zapisnikySJS/zap2003_2005.pdf [cit. 2022-12-12].

- SEDLÁKOVÁ, Marianna: Vokalická a konsonantická mäkkostná korelácia v slovenských nárečiach na základe fonologickej mikroštruktúry jedného nárečia juhovýchodného Spiša. In: *Philologica*. LXX II. Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii. Ed. G. Múcsková. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 137 – 147.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: SLOVACONTACT 1995. 180 s.
- ŠTOLC, Jozef a kol.: Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť druhá. Úvod – komentáre. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1978. 192 s.
- ŠTOLC, Jozef a kol.: Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1981. 316 s.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1994. 173 s.
- ŽIGO, Pavol: Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2012. 176 s.

VARIA XXXI

Zborník príspevkov z XXXI. kolokvia mladých jazykovedcov (Danišovce 30. 11. – 1. 12. 2022)

Zostavovateľka: PhDr. Lucia Jasinská, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2024

Počet strán: 171

Rozsah: 10,7 AH

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-574-0295-4 (e-publikácia)